

УДК 37.015.3

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДУХОТВОРЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГІВ ТА УЧНІВ І УМОВ ЇХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В. В. Рибалка

У статті висвітлюються сутність змісту і процесу одухотворення, визначаються два його види, які відповідають або нормальному, або екстремальному характеру соціальної ситуації в державі і системі освіти, і класифікація за трьома вимірами: I – соціально-психолого-індивідуальним, II – діяльнісним і III – віковим. Так, згідно з першим виміром пропонуються способи одухотворення, що відповідають таким підструктурам особистості, як: психосоціальність, спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелект, психофізіологія і психосоматика. Одухотворення повинно мати діяльнісний характер і відповідати віковим можливостям педагогічних працівників та учнів, що надає їм додаткові групові та індивідуальні особливості. На основі цієї класифікації може бути запропонована певна програма одухотворення особистості педагогів, учнів і умов їх навчально-виховної діяльності.

Ключові слова: зміст і процес одухотворення, його види; класифікація за вимірюваннями, підструктурами, компонентами діяльності, рівнями вікового розвитку; програма одухотворення.

Одухотворення досвіду педагогів та умов їх навчально-виховної діяльності розглядається як активний процес і результат комплексної презентації ними позитивного змісту ідеальної діяльності попередніх поколінь видатних вчених, митців, представників різних сфер культури людства, як форма ампліфікації, збагачення їх духовного досвіду, а тому й духовного потенціалу учнів у процесі навчання та виховання. Мова йде про таку презентацію творчої спроможності душі і духу людини, яка спонукає учнівську молодь до власної духовної творчості і включення її результатів до фонду досягнень людської цивілізації, підтримки й розвитку цих досягнень (адже відбувається і протилежний процес відмови та руйнації цих досягнень). Тому важливим при цьому виступає мотиваційне значення одухотворення, його акмеологічний, аксіологічний сенс як зразка для повторення наступними поколіннями досягнень попередніх поколінь.

Одухотворення – двоспрямований творчий процес, який починається як творче сприймання естетичних, етичних, наукових, екзистенційних продуктів духовного творення і продовжується як процес продукування педагогами і учнями нових власних, релевантних попереднім, духовних цінностей. Ми говоримо про духовні цінності, оскільки у психолого-педагогічному плані доцільно мати на увазі передусім творення самої особистості, а потім – про творення нею як суб'єктом інших духовних і матеріальних цінностей. При цьому вказані духовні процеси мають бути взаємовідповідними одне одному і включатись у різномасштабні соціальні процеси одухотворення самого суб'єкта, членів сім'ї, педагогів і учнів школи, громадян міста, регіону, країни, мешканців планети та всесвіту. З боку особистості такий духовний взаємозв'язок має бути забезпечений психосоціально, комунікаційно, мотиваційно, характерологічно, рефлексивно, компетентнісно, інтелектуально, психофізіологічно та психосоматично.

З іншого боку, одухотворенню сприяє релігійне розуміння духовності, яке значною мірою історично асимільоване народним менталітетом і може вважатися, поряд із науковим, філософським, онтологічним, життєвим її розумінням. Дійсно, можна інтерпретувати Віру, Надію, Любов відповідно як: Віру у благодійну дію позитивних духовних цінностей Добра, Краси, Істини, справедливості; Надію – сподівання на рятівну місію позитивних духовних цінностей у протиставленні злу, потворності й ненависті; спиратися на Любов з боку оточуючих і любити людей як носіїв позитивних духовних цінностей. Отже, можна розглянути структуру одухотворення відповідно до вище наведених рівнів структури особистості таким чином:

а) насичення психосоціальної сфери особистості вчителів та учнів спільними духовними цінностями різного рівня – особистісними, родинними, національними, транснаціональними; цьому сприяє, приміром, дотримання виконуваних юними та дорослими громадянами й трудівниками етичних, естетичних та наукових вимог; важливими в цьому зв'язку видаються святкування особистих, сімейних, народних, релігійних свят, відзначення святкових дат країни, Євросоюзу, ЮНЕСКО, ООН тощо;

б) інтенсифікація, значно ширше включення у процес духовного спілкування та спільної діяльності проявів духовної афіліації, комунікації, перцепції, інтеракції, співдії, атракції, зокрема на основі цілеспрямованого насичення тезаурусу суб'єктів спілкування

духовними елементами та їх використанням у різноманітних ситуаціях; робочий словник педагогів має бути духовно акцентуєваним, що сприятиме більш глибокому формуванню духовної свідомості дорослої та юної особистості;

в) поглиблення духовної сутності спрямованості, усвідомлення переваг духовної мотивації, одухотвореного сенсу життя і досягнення відповідних позитивних результатів у навчальній діяльності та громадянській активності;

г) одухотворення характерологічної сфери особистості педагога і учня через духовне самовиховання та самоактуалізацію; духовні риси характеру краще за усе формувати через духовно спрямовані вчинки Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові;

д) засвоєння прийомів рефлексивного аналізу та самоздійснення духовних ситуацій у міжособистісному спілкуванні та спільній діяльності; саме в цьому контексті постає як зрозуміле пізнання особистістю себе, своєї духовної сутності;

е) систематизація власного досвіду позитивної дії духовних стимулів, знань, умінь, навичок і почуттів у діяльності та запозичення і використання ефективного особистісного духовного досвіду інших, оволодіння системи духовних цінностей, духовної компетентності;

є) діалектична антиномізація, врівноваження протилежностей між духовними антиноміями та їх інтелектуальний аналіз і синтез в процесі постановки і вирішення духовних проблем, завдань взаємодії добра і зла, краси і потворності, істини та брехні, віри і зневір'я, надії й розпачі, любові та ненависті на користь утвердження позитивних духовних цінностей та відкидання неповноцінностей і негативних цінностей;

ж) врахування психофізіологічних передумов розвитку досвіду формування духовного потенціалу у вчителів та учнів, пов'язаних із темпераментом, функціональною асиметрією мозку тощо; адже за різних типів темпераменту духовні цінності можуть бути спрямовані переважно у минуле, теперішнє та у майбутнє, засвоюватися надто критично, амбіційно, блокуватися тощо, а за різних типів функціональної асиметрії – домінувати у понятійно-абстрактній чи в образно-емоційній формі;

з) опанування різноманітними психосоматичними формами самовираження особистістю свого духовного потенціалу у вигляді різноманітного вираження міміки, пантоміміки, постави та жестикуляції.

Важливо вміти діяльнісно реалізувати процес одухотворення, тобто здійснювати його у вигляді певних етапів або компонентів, таких

як: потребово-мотивайний, інформаційно-пізнавальний, цілеформуєвальний, операційно-результативний та емоційно-почуттєвий. Разом з тим, не слід забувати, що процес **о-духо-творення** за своєю природою носить творчий характер, який має спиратися на систему прийомів, методів творчої діяльності та поведінки.

Розглянемо докладніше особливості одухотворення на рівні підструктур особистості.

1. Підструктура психосоціальності відповідає за створення й утвердження високодуховної атмосфери в колективі навчального закладу, в групі, класі тощо, за дотримання на психосоціальному рівні вимог Добра-Краси-Істини, Віри-Надії-Любові. Через неї особистість забезпечує вплив позитивних духовних цінностей на виконання різних суспільних установок, соціальних позицій, ідеалів, ролей, міжособистісної поведінки. І водночас – усунення, виключення, нівелювання впливу на соціальну активність неповноцінностей та негативних духовних цінностей зла-потворності-брехні, зневір'я-розпачу-ненависті. Ця підструктура має справу з певними духовними квантами, що сприймаються особистістю із соціуму, переробляються нею і збагачені повертаються у суспільство.

Дієвим методом розвитку й актуалізації духовного потенціалу в даній підструктурі учнів може стати святкування національних і міжнародних духовних дат, святкових днів, в яких зберігається пам'ять про визначні духовні події людства і які виступають певним чином як національні та міжнародні еталони утвердження духовного потенціалу людства. Для цього слід виділити дати визначних подій у відповідних календарях ООН, ЮНЕСКО, Євросоюзу, США, України, народних свят, релігійних дат, сімейних торжеств і власних духовних подій. Вкажемо для прикладу на деякі **свята ООН у 2015 році (кожного року цей перелік оновлюється за змістом і датами):**

20 лютого – Всесвітній день соціальної справедливості;

21 лютого – Міжнародний день рідної мови;

20 березня – Міжнародний день щастя;

7 квітня – Всесвітній день здоров'я;

23 квітня – Всесвітній день книги та авторського права;

26 квітня – Всесвітній день інтелектуальної власності;

15 травня – Міжнародний день сімей;

21 травня – Всесвітній день культурного розмаїття в ім'я діалогу та розвитку;

20 червня – Всесвітній день біженців;

- 12 серпня – Міжнародний день молоді;
- 19 серпня – Всесвітній день гуманітарної допомоги;
- 21 вересня – Міжнародний день миру;
- 29 вересня – Всесвітній день серця;
- 1 жовтня – Міжнародний день похилих людей;
- 4 жовтня – Всесвітній тиждень космосу;
- 5 жовтня – Всесвітній день учителя;
- 11 жовтня – Міжнародний день дівчат;
- 15 жовтня – Міжнародний день сільських жінок;
- 10 листопада – Всесвітній день науки;
- 15 листопада – Всесвітній день пам'яті жертв дорожньо-транспортних аварій;
- 16 листопада – Міжнародний день терпимості або толерантності;
- 19 листопада – Всесвітній день філософії;
- 20 листопада – Всесвітній день дітей;
- 2 грудня – Міжнародний день боротьби за відміну рабства;
- 5 грудня – Міжнародний день добровольців або волонтерів;
- 9 грудня – Міжнародний день боротьби з корупцією;
- 10 грудня – День прав людини;
- 20 грудня – Міжнародний день солідарності людей.

Джерело: <http://www.calend.ru/holidays/un/> © Calend.ru

До цього списку можна додати святкові дні та пам'ятні дати МІСТА, СЕЛА, РОДИНИ, ОСОБИСТОСТІ тощо.

Організація у навчальному закладі святкування видатних дат та відповідних до них проявів духовності може передбачати:

- а) вибір свята і дати та доцільної смислової форми святкування (формат проекту реалізації ідей свята);
- б) пошук повної інформації про свято і наявний досвід його відзначення;
- в) підготовка сценарію святкування;
- г) реалізація сценарію, театралізація, фестивалі, громадські акції, інші публічні та індивідуальні форми відзначення свята тощо;
- д) емоційно-почуттєве забарвлення святкування духовних дат для його запам'ятовування з використанням різних естетичних заходів – відповідна музика, балетні композиції, поетичні твори, кулі тощо.

Зазначимо, що вибір святкових дат може бути пов'язаний із вибором духовних вчинків.

Універсальним є протистояння бездуховності в собі на основі дотримання 10 заповідей Божих. Наведемо їх у стислому викладі, звертаючись передусім до віруючих педагогів і учнів:

Заповіді I-IV: як слід вести себе щодо Богу:

I. Я, Господь – Бог твоїй. Хай не буде у тебе інших богів, крім Мене.

II. Не роби собі ідолів і ніяких зображень; ...не вклоняйся їм і не служи їм.

III. Не проголошуй імені Господа, Бога твого, даремно, всує.

IV. Пам'ятай день суботній (недільний у православних), щоб освяцяти Його, Господа.

Заповіді V-X вчать любити людей і не образити їх:

V. Почитай батька і мати своїх, щоб тобі було добре і щоб ти довго жив на землі.

VI. Не вбивай.

VII. Не перелюбствуй.

VIII. Не кради.

IX. Не проголошуй неправдивих свідчень на ближнього свого (не бреш).

X. Не бажай собі дружини ближнього, не бажай собі дома ближнього твого, ані поля його, ані раба його, ані вола його, ані вісляка його, ані усіяної худоби його, ані всього того, що належить ближньому твоєму.

Порушення цих законів, гріхопадіння може призводити до втрати здоров'я, життя, до хвороб, а іноді і до смерті...

Подібну роль формування духовного досвіду через дану підструктуру можуть відігравати певні соціально-психологічні тренінги.

2. Для підструктури **спілкування** особистості важливим є актуалізація духовних потреб у різних ситуаціях спілкування, діалогу, *полілогу*, засвоєння і використання тезаурусу високої духовності, синонімів позитивних духовних цінностей, і, навпаки, – аргументоване гальмування, виключення із спілкування їх антонімів, тобто негативних духовних цінностей та неповноцінностей.

Взагалі, має бути розроблений і використовуватися робочий словник, **тезаурус понять** проблеми духовності, духовних цінностей, духовної культури, духовного потенціалу педагогічного працівника і учня, духовного актуалізацію, втілення у життя духовних цінностей Добра, Краси, Істини, Любові, Віри, Надії. Останні мають бути

піднесені до рівня найвищих наукових, філософських, аксіологічних, культуротворчих категорій і представлені у вигляді певних **законів духовності**, охарактеризованих у своїй сутності, єдності, повноті та послідовності. Мова йде, зокрема, про психологічні, педагогічні, «світлі» життєві закони Добра, Краси, Істини, закони Любові, Віри, Надії в їх взаємозв'язку між собою та протидії елементам «темної» духовності. Важливою є розробка методів виявлення сформованості базових цінностей духовного потенціалу особистості у вчителя і учня, що розвивається, підготовки психолога і педагога до розвитку та актуалізації, саморозвитку і самореалізації духовного потенціалу учнівської молоді на різних вікових етапах та в різних ситуаціях. Для покращення ступеня опанування значеннями основних термінів проблеми духовності може використовуватися комп'ютерний варіант тезаурусу відповідних понять.

Слід пам'ятати, що за кожною із наведених базових духовних, позитивних і негативних цінностей стоїть безліч цінностей, що їх конкретизують. Наведемо в цьому зв'язку відповідні групи цінностей. Треба усвідомлювати, що використання вказаного тезаурусу позитивних духовних понять має причинно-наслідкове, сугестивне значення, тобто визиває покращення взаємних стосунків між людьми, підвищення ефективності, результативності, якості спільної діяльності. Тоді як використання протилежних негативних духовних понять погіршує взаємостосунки, їх перебіг та результати. Тобто треба ставитися до етичної, естетичної та наукової термінології як до засобів контрольованого духовного впливу, від яких залежить якість самого спілкування. Духовні сили, кванти інформації, сигнали, інтереси, рефлексії, інтелектуальні ідеї, емоційні прояви статистично мають бути більше позитивними, ніж негативними, від чого залежить успіх, благополуччя, щастя дорослих і молоді. І мова йде про всі без винятку компоненти спілкування – афіліацію, інформацію, перцепцію, інтеракцію (позитивні комунікаційні вчинки), атракцію (емпатію та симпатію). Увесь процес спілкування має носити позитивне емоційно-почуттєве забарвлення.

Робочий тезаурус спілкування має включати наступні позитивні духовні цінності:

Добро: благо, справедливість, добродійність, добродіяння, добробут, щастя, чеснота, етика.

Краса: прекрасне, гармонія, досконалість, свобода, піднесене, мистецтво, врівноваженість, взаємовідповідність, естетика.

Істина: чесність, правдивість, мудрість, інтелектуальність, правильність, точність, повнота, доведеність, теоретичність, науковість.

Віра: вірність, довіра, відданість вищим цінностям та Богові.

Надія: надійність, сподівання, впевненість, розрахунок на спасіння, в тому числі через віру в Бога.

Любов: кохання, дружба, милість, симпатія, повага тощо.

Водночас бажано уникати неактуального використання (всує) термінології, за якими стоять наступні негативні духовні цінності:

Зло: агресивність, жорстокість, розбещеність, самоцентризм, егоїзм, злобність, злочинність, злодійство, негативізм.

Спотворення: потворність, страхіття, жадливість, кошмарність.

Брехня: оманливість, неправда, хибність.

Зневіра: недовіра, підозра, підступність, зрада.

Безнадія: розгубленість, розпач, відчай, розпука, несамовитість, безнадійність, нестямність, відчайдушність, безвихідність, безпорадність у ситуації спасіння.

Ненавість: зненавість, ворожість, антипатія, огидність.

Підкреслимо ще раз, що разом із вказаними вище вербальними засобами утвердження позитивної духовності, педагоги і учні мають бути мотиваційно, інтелектуально, емоційно готовими до безпосередньої словесної, логічної протидії негативним духовним проявам – злу, потворності, брехні, зневіри, розпачу, ненависті, використовуючи усю попередню психопедагогічну аргументацію і переконуючи їх носіїв у доцільності зміни їх негативної духовної орієнтації на позитивну.

Для цього можна використовувати метод дебатів, що полягає у логічному, аргументованому доведенні істинності певного положення і відмови від шкідливого, сумнівного положення. При цьому здійснюється певне інтелектуальне змагання в присутності досвідченого судді.

Перспективним в цьому плані є **метод діалогічних універсалій** професора психології Г.О.Бала, що полягає передусім у дотриманні наступних принципів:

- а) принцип поваги партнерів, діалогу одне до одного і до себе;
- б) принцип прийняття партнерів діалогу такими, якими вони є;
- в) принцип орієнтації на найвищі й найкращі досягнення сторін з огляду на перспективу;
- г) принцип свідомої конкордантності, тобто установки на згоду на основі загальноприйнятих базових знань, норм, цінностей і цілей;

- д) принцип толерантності, терпимості одне до одного;
- е) принцип чіткого й обґрунтованого викладу сутності проблем і вимог кожною стороною діалогу;
- є) принцип знаходження спільного у висловлених поглядах на проблему і прийняття рішення на цій спільній основі;
- ж) принцип фіксації розбіжностей та відкладення їх обговорення на більш сприятливі часи та після більш ґрунтовної підготовки до діалогу;
- з) принцип зосередження на виконанні спільних рішень та їх реалізації відповідними владними структурами;
- і) принцип контролю за їх виконанням усіма сторонами.

Слід забезпечити обов'язкове досягнення спільного прогресивного результату, вивчати і долати труднощі на шляху до нього. До підготовки і проведення такого діалогу можуть бути залучені професійні психологи, соціологи, політологи, спеціалісти по конфліктології та посередництва, інструктори по організації тренінгів спілкування тощо.

Ефективним може стати власний приклад для молоді незаперечного добродіяння, відданості прекрасному, служіння істині самого педагога – незважаючи іноді на перешкоди і протидію оточення. Останнє може бути переконливішим, якщо педагог і учень самі займаються творенням і передачею духовних цінностей Добра, Краси, Істини, Любові, Надії, Віри у різних формах – вчинках, проєктах, літературних творах, дослідженнях, принциповій поведінці у навчальному закладі тощо.

Дуже перспективним видається у деяких випадках протистояння злу, спотворенню, неправді так званим методом неспротиву злу, який запропонував Л.Толстой і успішно зреалізували Махатма Ганді, Нельсон Мандела, Мати Тереза та інші духовні лідери людства. Всі перераховані вище заходи можна відпрацьовувати в ході різноманітних тренінгів спілкування.

3. Підструктура спрямованості є дуже важливою в плані формування та актуалізації високодуховних установок, мотивів, орієнтирів, сенсів, намірів, цілей, проєктів, програм, емоційних оцінок тощо, особливо на початкових етапах становлення стосунків з людьми, розгортання діяльності, трудових процесів, творчості тощо. Початкові стадії всіх видів людської активності мають бути освячені високими духовними устремліннями до Добра, Краси, Істини, сповнені Вірою у краще, Надією на досконале, почуттям Любові, що є запорукою успіху.

При цьому доцільно спиратися на переконання в тім, що вказані духовні цінності діють із силою закону досконалості. Прикладом такої переконаності можуть бути наступні настановлення Мати Терези:

- якщо ви проявляли добро, а люди звинуватили вас у таємних особистих потягах, все одно проявляйте добро;
- якщо ви досягли успіху, то у вас може з'явитися чимало уявних друзів і справжніх ворогів – все одно досягайте успіху;
- якщо ви чесні і відверті, то люди будуть обманювати вас – все рівно будьте чесні та відверті;
- якщо ви отримали безсумнівне щастя, вам будуть заздрити – все одмінно будьте щасливі;
- добро, яке ви сотворили сьогодні, люди позабудуть завтра – все рівно творіть добро;
- все, що ви робите, потрібно не людям, воно необхідне тільки тобі і Богу! Хай усякий, хто приходить до тебе, піде, ставши краще і щасливіше;
- люби і хай любов буде для тебе такою ж природною, як і подих;
- найважливіші ліки – це ніжна любов і турбота;
- можна робити маленькі речі, але з великою любов'ю;
- не втрачайте здатності довіряти, вірити й любити;
- чим більше любові, мудрості, краси, доброти ви відкриєте в собі, тим більше ви помітите їх в оточуючому світі;
- розповсюджуйте любов усюди, де б ви не знаходилися – передусім у власному домі.

Дуже корисними можуть стати відповідні мотиваційні тренінги, ігри, вправи для дорослих і молоді.

4. Підструктура характеру – в ній і через неї відбувається виховання та самовиховання, актуалізація та самоактуалізація високодуховних рис характеру як духовних етичних, естетичних, наукових ставлень до природи, соціуму, людини, речей, справ, до себе тощо. Особистість за допомогою характеру оперує відношеннями, ставленнями залежно від того, як ставляться до неї. Показовими для цього є висловлювання Марії Монтесорі:

- дітей вчить те, що їх оточує;
- якщо дитину часто критикують – вона вчиться осуджувати;
- якщо дитину часто вихваляють – вона вчиться оцінювати;
- якщо дитині демонструють ворожість – вона вчиться дратися;
- якщо з дитиною чесні – вона вчиться справедливості;

- якщо над дитиною часто насміхаються – вона вчиться бути робкою;
- якщо дитина живе з почуттям безпеки – вона вчиться вірити;
- якщо дитину часто ганьблять – вона вчиться почувати себе винуватою;
- якщо дитину часто схвалюють – вона вчиться добре до себе ставитися;
- якщо до дитини часто бувають толерантною – вона вчиться бути терплячою;
- якщо дитину часто підбадьорюють – вона набуває впевненості у собі;
- якщо дитина живе в атмосфері дружби і відчуває себе необхідною – вона вчиться знаходити в цьому світі любов;
- концентруйтеся на розвитку доброго в дитині, тоді плохому не буде залишатися місця;
- у ставленні до дитини додержуйтеся найкращих манер – пропонуйте їй найкраще, що є в вас самих (за матеріалами з Вікіпедії).

5. Підструктура самосвідомості відповідає за рефлексивний обіг духовних цінностей у внутрішньому світі, за духовну єдність зовнішнього та внутрішнього світів між собою та з діяльністю і поведінкою особистості. Відбувається рефлексивний зв'язок духовних цінностей з різноманітними предметами інших підструктур особистості – психосоціальної, комунікативної, спрямованості, характеру, компетентності, інтелекту, психофізіології, психосоматики. Специфічними операціями такого рефлексивного обігу є самоусвідомлення, самопізнання, саморегуляція, самоактуалізація, самоемоція. Ці операції мають свою специфіку в кожній підструктурі і завдяки їй відбувається своєрідне присвоєння світу особистістю. Так для підструктури інтелекту властиві рефлексивні операції самоаналізу-самосинтезу, самопорівняння-самоотожднення, самоузагальнення-самоконкретизації, самосистематизація-самоагломерація тощо. Завдяки цим операціям духовні цінності переносяться у внутрішній світ, накладаються шляхом самооцінки на його цілі і засоби, навколо них концентруються елементи сприймання, відчуття, уваги, пам'яті, мислення, уяви, уявлення, інтелектуальні емоції тощо. Наявність цієї підструктури говорить про те, що одухотворення – це трудомісткий процес, який потребує від особистості напруженої внутрішньої роботи. Як вірно сказав поет, для цього «душа трудитися повинна – і день і ніч, і день і ніч!» у внутрішньому світі та у

його взаємозв'язку із зовнішнім духовним простором сім'ї, системи освіти (в цьому плані багато чого можна запозичити у церкви), кола друзів. Відбувається одухотворення освітнього середовища етичними, естетичними, світоглядними цінностями.

Дуже важливим в цьому плані є самовиховання педагогом і учнем в собі духовних якостей, використовуючи відомі методи самотворення (самотивування, самопізнання, самоінформування, самопрограмування, самопереконавання, самозобов'язання, самонаказ, самовплив, самооцінку, самоконтроль, самозвіт, самозаохочування, самопокарання тощо), педагог може в ході систематичного самоудосконалення сформувати в собі духовні якості своїх особистісних властивостей, допомагаючи в цьому й молоді.

6. Підструктура досвіду, компетентності особистості забезпечує розвиток духовного потенціалу та його актуалізацію, тобто самопотенціацію та самоактуалізацію системи духовних установок, духовних знань, духовних умінь, духовних навичок, духовних емоцій і почуттів. Найкраще це виражається у готовності особистості до здійснення духовних вчинків. При цьому організація і здійснення педагогами та учнями духовних вчинків, повинна мати своїми засадами саме шість базових духовних цінностей – Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові. Ми обмежуємося далі лише назвами вчинків, припускаючи, що їх зміст і процес здійснення можуть бути зрозумілими педагогам і учням по самій назві і гнучкими відповідно до конкретної ситуації, віку, статі, індивідуальності, особистості, зокрема тієї, що відповідає результатам самостереження, опитування та програмі духовного удосконалення учнів, які віднайдені та наведені на попередньому етапі. Отже, це наступні вчинки, ефективність яких зростає, коли вони домінують не тільки у системі освіти та у християнській педагогіці, але й в усіх прошарках суспільства, на всіх рівнях його організації. Ми скористалися при цьому даними з цього питання академіка І.Д.Беха, поглядами І.А.Зязюна, М.Й.Боришевського, М.В.Савчина, Е.О.Помиткіна та власними міркуваннями. Отже, це наступні **види духовних вчинків**:

Вчинки з утвердження ДОБРА: вчинки добродіяння, добродійності, безкорисливого служіння людям, вдячності, догоджання, виконання обов'язку, вчинок благородства, шляхетності, благодіяння, вчинок-опіка тощо. Прикладом цього в освіті виступають видатні представники педагогіки справедливості, добра, серця, любові, честі – справжні добродії А.С.Макаренко, Я.Корчак,

В.О.Сухомлинський, І.А.Зязюн, а також місіонери, волонтери, лікарі, практичні психологи і педагоги гуманістичного напрямку.

Вчинки переживання КРАСИ: вчинки шанування прекрасного в людині і природі, чуйності до краси творінь митців (видатних художників, поетів, письменників, композиторів, скульпторів, архітекторів, акторів тощо), скромності, присвячення, бездоганний життєвий вчинок, вчинок великодушності, шанування краси душі, схиляння перед прекрасним. Як приклади можуть розглядатися постаті таких духовних лідерів українського народу, як Т.Шевченко, Л.Українка, І.Франко, П.Тичина, М.Рильський, П.Загребельний, Л.Костенко, Г.П.Васянович, Е.О.Помиткін тощо.

Вчинки служіння ІСТИНИ: це вчинки відданості істині, боротьби за правду, вчинок-щирість, утримання від зради, запобігання неправди, недопущення хитромудрості, блокування підступності і зради – своєї та іншої людини, чесний вчинок. Зразками видатних послідовників цього можуть бути постаті В.Вернадського, А.Ейнштейна, Є.Патона, А.Сахарова, М.Амосова, І.Беха та ін.

Вчинки відданості ВІРИ: вчинок віри в людину, коли її зрадили інші, вчинок відданості людині, вчинок вірності коханому (-ній), самовідданість людині, вчинок збереження честі та гідності, шанування віри в людину, в Бога. Таким був зокрема лікар і богослов В.Ф.Войно-Ясенецький тощо.

Вчинки покладання на НАДІЮ: вчинок надії на спасіння людини, надії на щастя людини, вчинок надійності, вчинок самозбереження, очікування надійного духовного розвитку і прояву дитини, вчинок навіювання іншої людини зразками власної надійності. Цьому відповідає місія Мати Терези та ін.

Вчинки об'єднуючої ЛЮБОВІ: вчинок благородної любові, вчинок зізнання в любові, патріотичний вчинок як прояв любові до Батьківщини, вчинок любові до батьків, до родичів, до друзів та до незнайомих людей, вчинок християнської любові, вчинок розради, людяності, гуманізму до знедолених, вчинок гуманної згуртованості людей, вчинок примирення у коханні, вчинок милосердя, вчинок благоговіння перед величчю красивої і мудрої людини, вчинок дружби. Прикладом цього виступають І.Христос, Апостоли, Іоанн Златоуст, Папа Іоанн Павло II та ін.

Спільним для всіх вказаних вчинків може стати загальна схема їх організації педагогами і здійснення учнями у школі та за її межами, що передбачає:

1. *Формування сенсу, мотивації вчинку та вибір його виконавця та адресата.*

2. *Отримання повної інформації про адресата і зразки виконання вчинку та пізнання ситуації здійснення вчинку.*

3. *Цілепокладання, планування здійснення духовного вчинку і того, що передбачається сформувати в особистості внаслідок його здійснення.*

4. *Здійснення вчинку та отримання духовного особистісного ефекту, післядії вчинку.*

5. *Емоційно-почуттєвий супровід, контроль і оцінка процесу і результату вчинку.*

7. **Підструктура інтелекту** забезпечує адекватне сприймання, увагу, збереження в пам'яті, розуміння, розмірковування, уявлення, раціональне обґрунтування, доцільне використання позитивних духовних цінностей Добра, Краси, Істини, Віри, Надії, Любові особистістю. І навпаки – обґрунтовану ефективну інтелектуальну боротьбу з негативними духовними цінностями зла, потворності, брехні, зневіря, розпачу, ненависті як причини невдач, нещастя, хвороб, загрози смерті. Мислення та уява необхідні для інтелектуального розв'язання суперечностей духовної сфери, моральних, естетичних, наукових питань, завдань, складних світоглядних проблем. Їх вирішення зафіксоване в низці афоризмів, максимів, принципів, законів. Наведемо декілька педагогічних завдань духовного спрямування із книги «Педагогічні задачі і завдання для батьків / За ред. В.Г.Постового.- К.: Рад. шк., 1989.- 189 с.:

«Дочка закохалася в одруженого, він на дев'ять років старший, у нього діти. А вона нічого слухати не хоче. Відповідь одна – я його люблю і він мене любить. Він найкращий. Про її роман уже знають у школі, ні їй, ні нам з батьком не дають проходу. Хоче кинути школу, кудись з ним їхати збирається. І плакала я, і вмовляла. А вона сказала: коли хочете мені добра – не втручайтесь, ви не розумієте, в чому моє щастя. Як же не вмішуватись, коли гине дитина. На очах пропадає. Не можу я сидіти, склавши руки, а куди кинутись, не знаю. До нього на роботу? Так боюсь, зненавидить мене дочка, зовсім відійде від сім'ї, а ми ж їй потрібні».

1. *Чи можна щось порадити у такій ситуації?*

2. *У чому полягають особливості виховання поглядів дівчат на одруження? Стор. 53.*

«Якось я зустрівача родича із шестирічним сином. Був сонячний червневий день, коли ми вийшли з автобуса. Стежка вела нас за село. Щоб скоротити шлях, пішли ми до річки через поле, на якому мерехотіло розмаїття квітів. Микола, побачивши стільки квітів, завмер на місці. В оченятах і радість, і розгубленість.

- Пішли, синку.

А він у відповідь: «Я не можу йти по квітах. Не можу, розумієш?» І ледве не плаче.

Тут і в нас «розкрилися очі». І ми пішли стежкою».

1. Яку роль у вашій сім'ї відіграє естетичне виховання дитини?

2. Чи ходите ви з дитиною на екскурсії в природу? Поділіться своїм досвідом. Стор. 119.

Дуже важливим є розуміння доцільності сполучення різних духовних цінностей в тих чи тих учбових ситуаціях. Так, у Переяславському державному педагогічному університеті імені Г.Сковороди в комп'ютерному кабінеті університетської бібліотеки над кожним комп'ютером висить картина, що, на думку завідувача бібліотеки, шановної Ольги Іванівни Шкири доцільно поєднує наукові та естетичні духовні цінності. Ми запропонували додати до цього духовного комплексу ще й ікони та тиху класичну музику, зокрема Моцарта, яка підсилює інтелектуальні здібності. Пропозиції були прийняті для обговорення.

8. Підструктура психофізіології дозволяє враховувати в процесі сприймання, збереження та актуалізації духовних цінностей індивідуальні психодинамічні особливості (темперамент) особистості, властиві для неї психофізичні передумови кращого їх засвоєння та функціонування у часі (минулому-теперішньому-майбутньому). Залежно від типу темпераменту, ці процеси можуть бути більш імпульсивними і бурхливими (у холериків), або більш впевненими, збалансованими, амбіційними (у сангвіників), або емоційними, тривожними (у меланхоліків), чи інертними (у флегматиків). Особистості з «розумовим типом» нервової системи (асиметрично-функціональні з переважанням лівої півкулі) більш схильні до презентації духовних цінностей в абстрактно-понятійній формі, а з «художнім типом» (переважанням правої півкулі) – емоційно-образній формі.

9. Підструктура психосоматики визначає духовно відповідний зовнішній вигляд, манери, міміку, пантоміміку, рухи, постави особистості, етикет її поведінки в різних ситуаціях тощо. Для розвитку

духовності через психосоматику доцільно використовувати відповідні тілесні тренінги, тренінги рухового етикету тощо. Помітний вплив справляє виконання класичних танців – вальсу, танго, а також народних танців.

Запропоновані види одухотворення можуть бути корисними саме в ситуації духовної кризи, яку переживає зараз країна, хоча ними і не вичерпується повний їх перелік. Так само, як є необхідною їх більша індивідуалізація, конкретизація залежно від соціальних та індивідуальних особливостей особистості педагогів, учнів, вікових, професійних і профільних їх груп, типів навчальних закладів тощо. Але головним є те, що одухотворення як додатковий виховний захід конче потрібний в наш час для протистояння валу бездуховності, що загрожує нормальному розвитку країни.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
2. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
3. Лактионов А.Н. Координати індивідуального опыта. – Харків: Бизнес Информ, 1998.- 492 с.
4. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час, 2007. – 280 с.5.
5. Помиткін Е.О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: посібник / Едуард Помиткін. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 144 с.
6. Психологічні засади розвитку духовної культури педагогічного персоналу: посібник / за ред. Е.О.Помиткіна, З.Л.Становських.- Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 174 с.
7. Рибалка В.В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник / В.В.Рибалка. – К.: Інститут обдарованої дитини. 2014.- 220 с.
8. Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб. / В.В.Рибалка. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2011. – 428 с.
9. Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / Рибалка В.В. – Київ, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. – 424 с.
10. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник / Рибалка В.В. – Одеса: Букаев Вадим Вікторович, 2009.- 575с.
11. Рыбалка В.В. Теории личности в отечественной философии, психологии и педагогике: Пособие. – Житомир: Изд-во ЖГУ им. И.Франко, 2015.- 872 с.

12. Савчин М.В. Духовний потенціал людини. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2001.- 203 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОДУХОТВОРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГОВ И УЧАЩИХСЯ И УСЛОВИЙ ИХ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В. В. Рыбалка

В статье освещаются сущность содержания и процесса одухотворения, определяются два его вида, которые отвечают или относительно нормальному, или экстремальному характеру социальной ситуации в государстве и системе образования, и классификация по трем измерениям: I – социально-психолого-индивидуальному, II – деятельностному и III – возрастному. Так, согласно первому измерению предлагаются способы одухотворения, отвечающие таким подструктурам личности, как: психосоциальность, общение, направленность, характер, самосознание, опыт, интеллект, психофизиология и психосоматика. Одухотворение должно иметь деятельностный характер и отвечать возрастным возможностям педагогических работников и учащихся, что придает им дополнительные групповые и индивидуальные особенности. На основе данной классификации может быть предложена определенная программа одухотворения личности педагогов, учащихся и условий их учебно-воспитательной деятельности.

Ключевые слова: содержание и процесс одухотворения, его виды; классификация по измерениям, подструктурам, компонентам деятельности, уровням возрастного развития; программа одухотворения.

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF SPIRITUALIZATION OF PEDAGOGS' AND STUDENTS' PERSONALITY AND THE CONDITIONS OF THEIR EDUCATIONAL ACTIVITY

V. V. Rybalka

The article highlights the nature of the content and process of spiritualization, there are given two of its kinds that are of either relatively normal or extreme nature of the social situation in society and education system and classification in three dimensions – I – socio-psychological and individual, II – active and III – age-related. Thus, the first measurement of the spiritualization suggests the ways that relate to individual substructures such as: psychosociality, communication, direction, character, identity, experience, intelligence, psychophysiology and psychosomatics. Spiritualization must have activity character and relate to the age group of the teaching staff and students, giving them certain additional group and individual features. Based on this classification there may be offered a program of

spiritualization of individual teachers, students and conditions of educational activities.

Keywords: Content and process of spiritualization, its kinds, classification according to dimensions, sub-structures, activity components, levels of age development, spiritualization program.

Рыбалка Валентин Васильевич – доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України (м. Київ). E-mail: rybalkavv_ps@mail.ru

Rybalka Valentyn Vasylovych – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Principal Research Worker of the Department of Labour of the Institute for Educational and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine). E-mail: rybalkavv_ps@mail.ru

УДК 37.013.43

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА АКСІОЛОГІЧНИХ ЗАСАДАХ

І. О. Сафонова

В статті висвітлюються педагогічні технології формування в іноземних студентів університету міжкультурної компетентності на аксіологічних засадах. Представлені етапи формування за виділеними компонентами: ціннісно-когнітивним, ціннісно-мотиваційно-афективним та ціннісно-діяльним.

Ключові слова: педагогічна технологія, міжкультурна компетентність, традиційні методи, активні методи.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Планетарна трансформація світу актуалізує проблему виховання міжкультурно-орієнтованої особистості, здатної до життя в мінливому світі, що зумовлює необхідність розгляду на новому теоретико-методологічному рівні проблеми формування її міжкультурної компетентності. Оскільки українська освіта набуває статусу відкритого полікультурного Мегалісу, то виникає потреба формування міжкультурної